

UDK: 372.881.1

Oysara MAXSUDOVA,
Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti
E-mail: oysaramaksudova63@gmail.com

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti, PhD A.Jabborova taqrizi asosida

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING PRACTICAL PHONETIC SKILLS IN FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Annotation

In this article, one of the urgent problems of future foreign language teachers is the development of phonetic skills, which are considered as a component of the language unit in the process of learning foreign languages, in which the game of didactic forms in the development of pronunciation, listening comprehension and practical phonetic skills, the importance of listening comprehension and speaking is explored.

Key words: Practical phonetics, listening comprehension, articulation, sound, form, tool.

ЗНАЧИМОСТЬ РАЗВИТИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ ФОНЕТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В данной статье одной из актуальных проблем будущих учителей иностранного языка является развитие фонетических умений, которые рассматриваются как компонент языковой единицы в процессе изучения иностранных языков, при котором игра дидактических форм в развитии произношение, понимание на слух и практические фонетические навыки, исследуется важность понимания на слух и разговорной речи.

Ключевые слова: Практическая фонетика, понимание на слух, артикуляция, звук, форма, среда.

BO'LAJAK CHET TIL O'QITUVCHILARDA AMALIY FONETIK KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH AHAMIYATI

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak chet til o'qituvchilarning chet tillarni o'rganish jarayonida til birligi tarkibiy qismi hisoblanadigan fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish dolzarb muammolaridan biri bo'lib, bunda talaffuz, tinglab tushunish va amaliy fonetik ko'nikmalarni rivojlantirishda didaktik shakllardan o'yin, tinglab tushunish va o'g'zaki nutqning ahamiyati o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Amaliy fonetika, tinglab tushunish, artikulyatsiya, tovush, shakl, vosita.

Kirish. Jahon oliy ta'lim muassasalarida muloqotning fonetik tomonini o'qitish maqsadlariga kelsak, innovatsion faoliyat o'quv jarayonida innovatsiyalarni qo'llashni ta'minlaydigan o'quv harakatlari majmui deb tushunilishi kerak. Talabalarning talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirish olingan materialni o'zlashtirish tezligi va kuchiga bevosita ta'sir qiladi, shuningdek og'zaki nutq, o'qish va yozishni rivojlantirishga yordam beradi. Tilning fonetik tomonini muvaffaqiyatli o'rganishga katta ta'sir ko'rsatadigan shartlarga tovushlarni takrorlash va idrok etishdagi qiyinchiliklarni aniqlash, ijobiy uzatish va aralashish zonalarini aniqlash, nutqni eshitishni rivojlantirish ko'nikmalarini o'rgatish nutq qobiliyatlari bilan yaqin aloqada rivojlanishiga ahamiyat berilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "Zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish"[1] muhim vazifa etib belgilangan. Natijada Bo'lajak chet til o'qituvchilarda amaliy-fonetik ko'nikmalarga ega va ma'lum bir muloqotda shaxsiy jihatni amalga oshirishga yetuk mutaxassislar bo'lib yetishishga imkon beradi.

Nutqni idrok etish va tushunishsiz nutq aloqasi mumkin emas, uning asosi, o'z navbatida, chet tilini o'qitish mazmuni rivojlantiradi. Chet tilini o'zlashtirishning ko'rib chiqish ma'lum mexanizmlarni qaysi bosqichlarda shakllantirish kerakligini va qaysi fonetik o'yinlar ushbu

mexanizmlarning shakllanishiga to'sqinlik qiladigan qiyinchiliklarni engishga yordam berishini tushunishga imkon beradi.

Nutqni idrok etish va tushunishsiz nutq aloqasi mumkin emas, uning asosi, o'z navbatida, eshitish qobiliyatini shakllantiradi. Tinglab-tushunish qobiliyatini o'zlashtirishning psixolingvistik mexanizmlarini ko'rib chiqish ma'lum mexanizmlarni qaysi bosqichlarda rivojlantirish kerakligini va qaysi fonetik o'yinlar ushbu mexanizmlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan qiyinchiliklarni engishga yordam berishini tushunishga imkon beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Lapidus B.A. fikricha, "o'quv mazmuni" tushunchasini "talabalar tomonidan o'rganilayotgan tilni bilish sifati va darajasi ushbu ta'lim muassasasining maqsadlariga mos kelishi uchun o'zlashtirishlari kerak bo'lgan narsalar" majmui sifatida belgilaydi[2].

E.I. Passov va N.E. Kuzovleva nuqtai nazarlariga ko'ra, "chet tilini o'qitish mazmuni" tushunchasini "chet tili ta'limi mazmuni" degan kengroq tushuncha bilan almashtirishni va "o'zga til ta'limi mazmuni" esa, "o'zga til madaniyati" tushunchalari bilan tenglashtirishni taklif qiladilar[3].

Shunday qilib, chet tillarini o'qitish nazariyasida haligacha "o'quv mazmuni" tushunchasini ta'riflash, shuningdek, uning tarkibiy qismlar muammosi bo'yicha yagona nuqtai nazar mavjud emas.

I. N. Koshelevaning fikricha, barcha til minimumlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda tanlanadi, shuning

uchun fonetik minimum so'zlarning talaffuzini, shuningdek, leksik va grammatik minimum asosida qurilgan iboralar intonatsiyasini o'zlashtirish uchun yetarli leksik minimum bo'lishi kerak. Turli darsliklarda fonetik materialni o'rganish ketma-ketligi qo'yilgan vazifalarga qarab turlicha belgilanadi [4].

Z.K.Norqo'ziyeva fikricha, nutqda fonetik birliklardan foydalanish qoidalari va til qonuniyatlari talabning til o'zlashtirishda maksimal darajada foydalanish imkonini beradi[5]. I.B.Utayeva esa, tilning fonetik, leksik va grammatik normalar talablariga javob beradigan shartli ishoralar bilan ifodalangan va muomalaning potentsial, abstrakt, eng kichik birligi amaliy-fonetik ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi[6]. D.T.Pardayeva takidlagandek, chet tili me'yorlarini o'zlashtirish deganda, uni to'liq yoki qisqa nutqiy gaplar shaklida unumli va sifatli qo'llash uchun zarur bo'lgan lingvistik materialni o'zlashtirishni o'rganish tushuniladi, bu esa, boshqacha aytganda, lingvistik kompetensiyani, ya'ni fonetika, lug'at, grammatikani o'zlashtirishni anglatadi[7]. G.N.Djo'rayeva, chet tilda mulokot olib boruvchi mutaxassis chet tilini grammatik, morfologik va fonetik jihatdan chuqur o'rgangan bo'lishi va shu tilda so'zlashuvchilarning ijtimoiy-madaniy hayoti, tarixi yetarli darajada egallagan bo'lsa, suxbatning muvaffaqiyatli kechishiga xizmat qiladi degan nazaryani ilgari surgan[8].

Shu boisdan ham til o'rganish jarayonida ona-tiliga mos interferensiyasi kabi mavzular berilsa maqsadga muvofiq 1-jadval

Amaliy-fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish komponentlari

Shuningdek, amaliy fonetik ko'nikmalarni o'qitish jarayonida amaliy-fonetik ko'nikmalarni rivojlantiruvchi shakllardan o'yin, tinglab tushunish va og'zaki nutqdan foydalandik.

Fonetik o'yin xorijiy talaffuzni o'zlashtirish jarayonini optimallashtirishi mumkin (talabalar imkon qadar real holatlarga yaqin vaziyatlarga kiritiladi), shuningdek, fonetik hodisalar o'ziga xosligi tufayli boshlang'ich darajada o'zlashtirilgan hollarda maqsadni belgilash muammosini hal qilishi mumkin.

Masalan, o'zbek tilida nutqni idrok etish va ishlab chiqarish uchun muhim bo'lgan qattqlik-yumshoqlik, jarangsiz-jarangli toifalarini o'zlashtirishda fonetik o'yin ikkita vazifani hal qilishga imkon beradi: tarbiyaviy (qattiq va yumshoq, jarangsiz va jarangdor undoshlarni ajratish ko'nikmalarini shakllantirish) va shaxsiy (raqib jamoani mag'lub etish uchun). Shu bilan birga, o'yinlar davomida ishlab chiqilgan fonetik hodisalardan dars mashqlari materialida faol foydalanish kerak: yangi lug'atda, grammatik tuzilmalarda, kommunikativ vaziyatlarda va hokazo.

Chet til fonetik o'yinlari, asosiy funksiyalaridan tashqari, kompensatsion funksiyani ham bajaradi: ular nutq organlarini ona tili tovushlarini artikulyatsiya qilish uchun

bo'lardi, shuningdek, talaffuz va intonatsiya bo'yicha (intonatsiyaning Grammatik, fonetik va munosabat bildiruvchi funksiyalarini farqlash)ga oid urg'u (so'z urg'usi, gap urg'usi), tovushlarni transkripsiyalar orqali o'qiy olish imkoni chet tilini o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Kasbiy ta'lim maqsadlari va natijalarini baholashga yangicha qarashga yo'naltirilgan kompetensiyaga asoslangan yondashuv o'quv jarayonining boshqa tarkibiy qismlariga-mazmunga, pedagogik texnologiyalarga, nazorat va baholash vositalariga o'z talablarini qo'yadi. Bu yerda asosiy narsa talabalarning turli xil faoliyat turlariga (muloqot, muammolarni hal qilish, munozaralar, loyihalarni amalga oshirish) qo'shilishi holatlarini yaratadigan bunday o'quv texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, chet tili amaliy-fonetik ko'nikmaning yuqori darajada rivojlanishiga erishish uchun o'qitishning eng samarali shakli modulli ta'limdir.

Bizning ishimiz bo'lajak chet til o'qituvchilarning amaliy-fonetik ko'nikmalarini o'rgatishga bag'ishlangan. Shu munosabat bilan biz Oliy ta'lim muassasalari uchun davlat ta'lim standartida taqdim etilgan talablarni tahlil qildik. Shunindek tadqiqot ishimiz uchun amaliy-fonetik ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beruvchi uchta component motivatsion, kognitiv va faoliyat komponentlarni tahlil qildik(1-jadval).

tayyorlaydi, turli fonetik pozitsiyalarda o'zbek tovushlarini amalga oshirishda qiyinchiliklarni oldini oladi va hokazo.

Fonema-tovush-harf yozishmalarini o'rnatish (o'qish texnikasi): o'yindan "tashqarida", qutida kartalar bor, ularning har birida bitta harf yozilgan. Birinchi o'yinchi qutidan kartani oladi, kartada ko'rsatilgan xatni chaqiradi. Talabalar xar: "bir! Ikki! Uch!". Bu vaqt ichida o'yinchi so'z o'qilishidan qat'i nazar, kartada ko'rsatilgan harf bo'lgan so'zni nomlashi kerak. Agar uning vaqti bo'lmasa yoki noto'g'ri variantni taklif qilsa, u o'yindan tashqarida. Quti keyingi o'yinchiga uzatiladi. Eng ko'p so'zlarni nomlagan o'yinchi g'alaba qozonadi. Yuqoridagi ko'nikmalarga qo'shimcha ravishda, ushbu o'yin imlo qobiliyatlari va vizual xotirani rivojlantiradi.

Ritmik-intonatsion qobiliyatlari: fonetik qo'shiq dramatisiyasi.

Intonatsiya qobiliyatlari: o'yin "bu savolmi?". Talabalar o'qituvchi tomonidan aytilgan turli xil kommunikativ turdagi bayonotlarni tinglashadi, shundan so'ng ular kartani ko'tarishlari kerak (yoki aytdilar): "savol" / "savol emas". O'yin bir doira ichida ketadi. Noto'g'ri javob bergan kishi o'yindan chetlatiladi.

D. I. Izarenkov va L. F. Kiyanovskayaning so'zlariga ko'ra, agar "biz o'yin faoliyatining maxsus ta'lim faoliyati uchun motivatsiyani rivojlantirish qobiliyatidan kelib chiqsak"

[10] o'yin vazifalariga asoslangan o'quv tizimini yaratish mumkin. Bizning fikrimizcha, fonetik o'yinlar tufayli motivatsiya darajasi ikki holatda oshadi:

1) talabalar xorijiy talaffuzni o'zlashtirish jarayoniga qiziqish bildirganda;

2) erishilgan natijalar yuqori baholaganda. O'yinning barcha ishtirokchilari uchun ravshan bo'lgan ijtimoiy baholash (guruhni baholash) ("siz eng zo'rsiz") ko'pincha o'qituvchining baholashidan ko'ra afzalroqdir ("siz vazifani eng yaxshi bajarдингiz"), chunki ko'pincha talabalar uchun chet tilini o'zlashtirish ularning ijtimoiy mavqeini yaxshilash, shaxsiy rivojlanish darajasining ko'rsatkichidir.

Tinglab tushunish shakli o'yin shakli bilan bog'liq holat desak mubolag'a bo'lmaydi. Fonetik o'yinlari fonetik eshitish va talaffuz qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ular eshitish-vizual taqlidga asoslanadi va tovushlar bilan parcha-parcha tanishish xarakteriga ega. Fonetik o'yinlar quyidagi so'zlar bilan fonetik vazifalarga mos keladi: "Tinglang ...", "Tinglang va takrorlang", "Tinglang va aytning", "Tinglang va aniqlang".

Chet tillarini o'qitish amaliyotida eshitish qobiliyatini rivojlantirishda quyidagi usullardan foydalaniladi:

* Faol tinglash. Talabalar eshitsalar, belgi berishlari kerak:

a) o'z ona tili yoki vositachi tilidagi tovushlar orasida o'zbekcha tovushlar;

b) ma'lum bir tovushli so'z;

c) ovozli /ovossiz, qattiq /yumshoq undoshlar va boshqalar [11].

* Minimal juft holatda solishtirish.

Fonema-tovush-harf yozishmalarini o'rnatish ko'nikmalarini rivojlantirishda:

* eshitilgan tovushlarning harflar bilan o'zaro bog'liqligi;

* fonetik transkripsiya.

Artikulyatsiya bazasini rivojlantirishda siz foydalanishingiz mumkin:

* ko'rinishga asoslangan tovush artikulyatsiyasining tavsifi (artikulyatsiya sxemalari, chizmalar, transkripsiya, harf bo'lmagan belgilarni ishlatadigan va hokazo.);

* differensial belgilarning tavsifi;

* o'zingizning talaffuzingizni boshqarish (audio yozuv);

* sokin artikulyatsiya;

* tovushlarga tayanish-yordamchilar;

* tovush ko'rkam so'z;

* rang texnikasidan foydalanish (turli xil rangdagi ovossiz/ovozli, yumshoq/qattiq undoshlarni ajratib ko'rsatish, ularning artikulyatsiyasidagi farqni tushuntirish).

Fonetik tinglab tushunishda talaffuz ko'nikmalarini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun siz "artikulyatsion trening" dan foydalanishingiz mumkin. Artikulyatsion mashg'ulotlar diqqatni nutq organlarining universal ixtiyoriy harakatlariga jamlashga asoslangan.

Og'zaki nutq shaklidan foydalanishda quyidagi jihatlariga ko'proq ahamiyat berildi:

- qofiyadan foydalanishga asoslangan almashtirish texnikasidan foydalanish;

- xuddi shu talaffuzga ega so'zlarda eshitish ko'nikmalarini mashq qilishda analogiya tamoyilidan foydalanish;

- so'zlarning urg'u-ritmik chizmalariga qarab og'zaki nutqni rivojlantirish;

- vizual qo'llab-quvvatlash bilan dialoglar olib borish;

- talaba va ma'ruzachining, talaba va o'qituvchining intonatsiyalarini taqqoslash; uning va boshqa chet ellik talaba [12];

- o'rganilayotgan intonatsion konstruksiyalardan foydalanilgan holda boshqa talaba/o'qituvchi bilan muloqot qilish.

Tahlil va natijalar. Amaliy-fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish vositalari ham shakllar va usullarga qarab tanlandi. Videokasting va podcasting usullarni rivojlantirishda texnik va eshitish uskunalaridan foydalanildi. O'yin va loyiha metodlarni amalga oshirish vizual vositalar, ya'ni, tarqatma materiallar va og'zaki nutqni rivojlantirishda esa kartochkalar, doska vositalari qo'llanildi.

Og'zaki va nutq qobiliyatlari, shu jumladan amaliy-fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish uchun ko'plab olimlar talabalarini tahlil qilib, quyida o'z fikrlarimizni bayon etdik:

* fonetik ko'nikmalarni o'rgatish orqali shaxslararo va madaniyatlararo o'zaro munosabatlar muammolarini hal qilish uchun og'zaki muloqot uchun yetarli darajaga ega bo'lish;

* professional muloqot uchun zarur bo'lgan tilni bilish darajasiga erishish;

* lingvistik va ekstralingvistik omillarni hisobga olgan holda fonologik tahlilning asosiy usullarini bilish;

Biz shuningdek tadqiqot jarayonida amaliy-fonetik ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini ham o'rgandik:

tushunarli so'zlar bilan artikulyatsiya usullarini tushuntirish imkoniyati;

talaffuzda qiynaladigan talabalarga individual yordam berish;

til va nutq materiallari tinglash, gapirish, ovoz chiqarib o'qish jarayonida talabalarining talaffuzini to'g'rilash imkoniyatini ta'minlash;

nutq operatsiyalarini yanada avtomatlashtirish va o'zgaruvchan nutq holatlarida harakatni amalga oshirish orqali qobiliyatning labilligi va moslashuvchanligini rivojlantirish;

amaliy-fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish uchun imkoniyat yaratadigan o'quv vaziyatlarini yaratish;

ko'rish, eshitish va takrorlash, uyda videograf bilan ishlash imkoniyati;

videoni cheksiz tomosha qilish imkoniyati.

Ushbu imkoniyatlar til fakultetida ingliz tili fonetikasini o'qitishga qo'yiladigan talablardan kelib chiqqan holda, zamonaviy oliy ta'lim muassasasining asosiy vazifasi yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyaga ega va har tomonlama shaxsiy rivojlanish darajasiga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Bundan kelib chiqadiki, amaliy-fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish jarayoni maqsadli va uzluksiz bo'lishi kerak va fonetik kurslarni tashkil etishga kompleks yondashuv (tuzatuvchi, hamrohlik qiluvchi) kommunikativ maqsadlarga muvofiq artikulyatsiya, ritm, stress, o'zbek nutqining intonatsiyasini o'zaro bog'liq ravishda o'qitishni hisobga olishi kerak.

Nutq faoliyatining barcha turlarini o'zlashtirish vaqti va muvaffaqiyati va umuman muloqotning muvaffaqiyati talabalar o'rtasida eshitish-talaffuz ko'nikmalarining rivojlanish darajasiga bog'liq. Shuning uchun fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish vazifalari amaliy-fonetik ko'nikmalar fanida hal qilinadi va rivojlanish va takomillashtirish butun o'quv davri davomida tuzatuvchi va hamrohlik qiluvchi kurslar doirasida amalga oshirilishi kerak.

Shunday qilib, biz hozirgi kunda ingliz tili fonetikasini o'rgatishning ahamiyati tobora kuchayib bormoqda degan xulosaga keldik.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son farmoni / <https://lex.uz/docs/5841063>.

2. <http://www.natlib.uz/>
3. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М.: Русский язык, 2010. – 568 с.
4. Кошелева И. Н. Обучение английскому произношению: современные тенденции в зарубежных исследованиях // Отечественная и зарубежная педагогика. 2018. №5 (54).
5. Norquziyeva Z.K. CLIL texnologiyasi asosida bo'lajak muhandis texnologlarning kasbiy muloqot kompetensiyasini rivojlantirish. Dis. ... ped. fan. dok. – T., 2022.
6. Utayeva I.B. Mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning Grammatik kompetensiyalarini rivojlantirish. Ped.fan.ilmiy darajasini olish uchun diss. T.-2022.
7. Pardayeva D.T. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish. ped.fan. dokt.diss... – T., 2022.
8. Djurayeva G.N. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining ijtimoiy madaniy kompetensiyalarini takomillashtirish. Avtore.diss...PhD/ T: . 2021.
9. Gulyamova M.X. Ingliz tilini o'qitishda talabalar kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga integrativ yondashuv// :Avtoref.diss...PhD-T.:2019.
10. Изаренков Д. И., Кияновская Л. Ф. Игра как форма организации учебной речевой деятельности в процессе овладения вторым (неродным) языком // Русский язык за рубежом. 1991. №1. С. 65–70.
11. Рогова Г. В., Рабинович Ф. М. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: Пос. для учителя. М.: Просвещение, 1991. 287 с.
12. Артёмов В. А. Психология обучения иностранным языкам. М.: Просвещение, 1969. 279 с.